

УДК 316.3:351.863

*Н. П. Стучинська,  
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,  
Національна академія державного управління при Президентові України*

## БЕЗПЕКОВІ МОЖЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

N. Stuchinska,  
graduate student of department of globalistik, eurointegrations and management national safety,  
National academy of state administration, is at President of Ukraine

### POSSIBILITIES OF SAFETY OF CIVIL SOCIETY: ECONOMIC ASPECT

**Досліджено сутність категорії "економічна безпека", її роль та місце у системі національної безпеки. Показано різноманітні підходи щодо визначення економічної безпеки як невід'ємної умови ефективного державотворення. Узагальнено позиції українських науковців щодо економічної безпеки. Встановлено існування змістовного плюралізму з питань убезпечення економічного розвитку країни. Розглянуто еволюцію концепту громадянського суспільства впродовж Нового та Новітнього часу. Охарактеризовано основні складові та функції громадянського суспільства. Визначено специфіку взаємодії громадянського суспільства з політичними та бізнесовими інститутами. Конкретизовано вплив громадянського суспільства на процеси забезпечення економічної безпеки. Проаналізовано взаємозв'язки громадянського суспільства з економічною безпекою на локальному рівні.**

**Essence of the category "economic security", its role and place in the system of national security are investigated. Different approaches to determining the economic security as an essential condition of effective state are given. Summarized positions of Ukrainian scientists on economic security. Proven existence of meaningful pluralism on securing economic development. Determined the evolution of the concept of civil society throughout the New and Newest time. Characterized the main components and functions of civil society. The specificity of interaction of civil society with political and business institutions are given. Concretized influence of civil society on the process of economic security. Analyzed the relationship of civil society with economic security at local level.**

*Ключові слова: громадянське суспільство, громадські організації, національні інтереси, економічна безпека, соціальне середовище.*

*Key words: civil society, public organizations, national interests, economic security, social environment.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розбудова України як європейської держави з розвинутою економікою, надійною системою захисту економічних та соціальних інтересів громадян є невід'ємною складовою діяльності щодо забезпечення національних інтересів країни. Дієздатна система економічної безпеки є гарантом існування будь-якої країни, адже саме економічна (насамперед підприємницька) складова соціальної активності суспільства забезпечує сталий її розвиток, процвітання, убезпечення від різнопланових загроз і викликів. Українські реалії поки що залишаються далекими від подібних побажань. У сучасних умовах питання економічної безпеки України є найбільш вразливими та такими, що потребують підвищеної уваги держави та суспільства. Саме тому можливості впливу громадянського суспільства на вирішення питань економічної безпеки дедалі частіше стають предметом наукових розвідок. Дослідження, що стосуються взаємозв'язків держави, бізнесу та громадянського

суспільства сьогодні позиціонуються як особливо актуальні. Розроблені на їх основі практичні рекомендації цілком можуть стати необхідною передумовою подолання економічних негараздів та виходу національного економічного комплексу на шлях поступального та соціально-відповідального розвитку.

### ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Розуміння сутності понять "економічна безпека", "національна безпека", їхніх складових та чинників, які відіграють провідну роль у формуванні взаємозв'язків між ними, є необхідною передумовою для формування сукупності практичних заходів, які б гарантували конструктивну еволюцію країни. Економічна безпека держави являє собою комплексну систему з багатьма підсистемами — сировинно-ресурсною, енергетичною, фінансовою, технологічною, продовольчою, соціальною, демографічною, екологічною та ін. Водночас у вчених немає єдиної думки стосовно визначення суті економічної безпеки та уніфікованого набору її складових. При цьому визнається, що рівень гарантування

економічної безпеки загалом визначається якісним станом її найбільш вразливого напрямку. Таким вважається напрямок, показники якого серед інших показників є найближчими до критичних обмежень [1, с. 112].

З-поміж наявних визначень "економічної безпеки", на нашу думку, можна виокремити декілька підходів щодо розуміння її сутності: 1) визначення, якими даний різновид безпеки трактується як стан захищеності наявної суспільної системи від можливих загроз (О. Лепіхов, А. Городецький, В. Пірумов); 2) визначення, якими "економічна безпека" пояснюється як стан суспільної системи, здатний забезпечити необхідні параметри її існування та розвитку (Л. Абалкін, В. Геєць, М. Єрмошенко); 3) визначення, які поєднують характеристики двох попередніх підходів (В. Шлемко, І. Бінько, Г. Пастернак-Таранущенко) [2—5].

Суб'єктами економічної безпеки України традиційно вважаються центральні державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації різних форм власності. Разом з тим, такий перелік аж ніяк не слід вважати вичерпним. До нього цілком обґрунтовано додають громадянське суспільство. Дане положення закріплене Законом України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. Згідно з ним громадяни України, об'єднання громадян є суб'єктами забезпечення національної безпеки, а розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів визнано пріоритетним напрямом реалізації національних інтересів України [6, с. 19]. У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р., також наголошується на значущості ролі, яку мають відігравати інститути громадянського суспільства у вдосконаленні національної економіки [7].

## ЦІЛІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідити вплив громадянського суспільства на економічну безпеку країни та розвиток окремих секторів економіки. Визначити принципи взаємозв'язків між категоріями "економічна безпека" та "громадянське суспільство".

## ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У найбільш широкому розумінні під економічною безпекою розуміють спроможність національної економіки отримувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал держави за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

На думку Г. Пастернака-Таранущенка, економічна безпека поділяється на демографічну, екологічну, харчову, військову, ресурсну, питноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову, політичну, соціальну, кримінальну, медичну [2]. У свою чергу, А. Городецький включає до складу економічної безпеки наступні складові: виробничо-технологічну, фінансову, інфляційну, валютну, митну, а також керованість в економіці [8].

У західній науковій літературі "економічну безпеку" трактують як: а) здатність економічної системи країни

протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників у досягненні макроекономічних задач розвитку на рівні постіндустріальних держав; б) якісну характеристику економічної системи, яка відображає можливості росту економіки, здатність запобігати її дестабілізації, а в умовах кризових перехідних процесів — можливість подолати деструктивні впливи.

Основними принципами забезпечення економічної безпеки слід вважати: дотримання законності на всіх етапах забезпечення економічної безпеки; баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави, їх взаємну відповідальність щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність й адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; надання пріоритету мирним заходам у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграцію національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою [9—11].

Аналіз різних підходів до категорії "економічна безпека" дає змогу виокремити ключові передумови усвідомлення її підвищеної соціально-політичної ролі. Такими передумовами є:

1. Економічна незалежність країни, яка базується на можливості здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможності використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.

2. Стійкість і стабільність національної економіки, яка передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективно-підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність держави й суспільства надійно захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

В останні роки спостерігається сплеск інтересу до громадянських об'єднань та організацій, значення яких невпинно зростає, в тому числі у сфері забезпечення національної (економічної) безпеки. Зростаюча популярність громадських рухів значною мірою є відповіддю на процеси розчарування та недовіри громадян до держави, що особливо гостро проявляється в країнах з перехідними політичними та економічними системами.

В історико-генезисному аспекті особливо значною для розуміння сутності громадянського суспільства є науковий спадок Г. Гегеля. Мислитель розглядає даний феномен як продукт історичного розвитку, вважаючи суспільство категорією переважно господарського характеру, яка базується на суспільних потребах, а державу — категорією морально-ідеологічного змісту. Громадянське суспільство, за Гегелем, поєднує у собі ринкову економіку, суспільні класи, корпорації та інститути, а також цивільні права, що регулюють відносини між усіма його складовими. Таке суспільство не спроможне подолати притаманні йому конфлікти, тому воно має бути упорядкованим за допомогою політичних структур. Найважливішою з них має бути держава, що має досить широку сферу повноважень та можливість втручатися

у діяльність громадянського суспільства з метою ліквідування несправедливості чи нерівності громадян. Ці умови дають право забезпечити широкі можливості для державного регулювання та домінування держави в суспільному житті [12].

Новий імпульс ідея громадянського суспільства отримала у Т. Гоббса. Будучи захисником державного абсолютизму, він описує природний стан людини як сумарну й побічну психічну ситуацію, а поняття "держави", "суспільство" та "уряд" у нього є рівноцінними. Питання взаємодії держави і суспільства, по суті, знімається. Автор звертає увагу не на порівняння чи поєднання держави і суспільства, а на тенденцію одержавлення суспільства, жорсткої правової регламентації соціальних процесів [13—14].

Американський дослідник Ларрі Даймонд (Larry Diamond) розглядає громадянське суспільство як важливу умову демократії і необхідний чинник демократичних змін та консолідацій. Зокрема, він вважає, що "консолідація — це процес, завдяки якому демократія отримує настільки широку й надійну легітимність у громадян, що ймовірність її знищення стає дуже низькою". Даймонд відзначає, що в процесі консолідації відбуваються зміни в інституційному розвитку та поведінці людей, що нормалізує демократичний політичний процес, робить його передбачуваним. Ця нормалізація вимагає розширення доступу людей до прийняття політичних рішень, розвитку демократичної політичної культури, збільшення кола лідерів, поліпшення їх підготовки та інших функцій, характерних для громадянського суспільства [15].

Ю. Красін і А. Галкіна під громадянським суспільством розуміють стабільну систему горизонтальних соціальних зв'язків, суспільно-політичних орієнтацій і норм суспільної поведінки, що виросла безпосередньо з відносин власності, але не зводиться до них. У цій системі концентруються і формуються економічні, професійні, культурні, релігійні та інші повсякденні інтереси соціальних прошарків і груп [9].

Громадянське суспільство є відмінним і автономним не лише від держави, а й від партійної системи. "Організації, що входять до громадянського суспільства, можуть утворювати альянси з партіями, однак, якщо вони будуть асимільовані ними, то втратять свою унікальну здатність бути медіаторами та фундаментом демократичної розбудови" [15]. Для здійснення економічних, політичних та соціальних реформ у країнах, що вирішили стати на шлях демократичного розвитку, потрібні не лише політичні партії, а й ефективні державні інститути. Проте, як відзначає Л. Даймонд, "громадянське суспільство може і зобов'язане мати вирішальне значення у побудові консолідованої демократії".

Світовий банк також не обійшов увагою поняття громадянського суспільства, запропонувавши власне визначення: це — "широкий спектр неурядових і неприбуткових організацій, які існують в суспільному житті, виражають інтереси та цінності своїх членів або інших суб'єктів на основі етичних, культурних, політичних, наукових, релігійних або філантропічних міркувань. Тому організації громадянського суспільства охоплюють широкий спектр організацій: громадські групи, неурядові організації, профспілкові союзи, групи корін-

ного населення, благодійні організації, організації, засновані на вірі, професійні об'єднання та фонди" [16].

Якщо узагальнити, то громадянське суспільство в сучасному розумінні його сутності являє собою складну, розмаїту систему індивідів, громад і організацій, яка постійно зростає. Інформаційні та комунікаційні технології відкрили нові сфери впливу, що зумовило значне зростання онлайн організацій громадянського суспільства, діяльність яких завдяки Інтернет-мережі легко долає будь-які географічні, соціальні та фізичні бар'єри. Соціальні мережі дають змогу великій кількості людей об'єднуватися та колективно відповідати на соціальні виклики. Як наслідок, навіть уряди все частіше розглядають громадське суспільство як складову інституціональної структури власної країни [17—18].

Слід очікувати подальшого прогресу структурно-функціональних характеристик громадянського суспільства (насамперед в питаннях боротьби з бідністю широких верств населення). Основними аргументами на користь цього вважаємо такі:

— громадські організації, що є основою громадянського суспільства, є більш гнучкими об'єднаннями, краще відчувають та реагують на потреби незахищених верств населення. Оскільки бюрократія і корупція часто умотивовуються на рівні інституційних, політичних і навіть родинних інтересів, то зацікавлена громадськість може активніше й краще відстоювати суспільні інтереси, протистояти найбільш критичним проявам бідності й несправедливості;

— громадське суспільство спроможне ефективно розвивати й підтримувати низові організації, перетворюючи їх у більш численні, значущі й самостійні соціальні одиниці. Такі "низові" контакти дозволяють забезпечити критичний рівень інформації про потенційні кризи і в такий спосіб стають системою завчасного попередження;

— громадські організації вимагають менших фінансових витрат, ніж державні органи, а, отже, є більш ефективними, що важливо для більшості сучасних країн;

— громадські організації є більш винахідливими та інноваційними, оскільки вони об'єднані з локальними громадами в ідентифікації та вирішенні проблем розвитку. Це робить громадські організації стійкими й сумісними з общинними цінностями і нормами;

— громадські організації відіграють надзвичайно важливу захисну функцію у сприйнятті ефективному управлінню. Зокрема громадські об'єднання (як місцеві, так і міжнародні) можуть потенційно сприяти місцевому економічному розвитку та різноманітно реагувати на зростаючі проблеми зuboжіння населення.

Таке реагування можна класифікувати за наступними напрямками (табл. 1): поліпшення місцевого бізнес-інвестиційного клімату; заохочення нових підприємств до інноваційної діяльності та надання соціальних послуг, забезпечення освітою та нарощування інтелектуального потенціалу.

Як видно, внесок громадянського суспільства в поліпшення місцевого соціального та бізнес-середовища є багатомірним. Це досягається шляхом надання послуг та обслуговування економічно та соціально важливої інфраструктури, пропаганди нових, менш бюрократизованих стандартів соціального управління, зао-

Таблиця 1. Функції громадського суспільства у забезпеченні економічної безпеки

Функції	Заходи по забезпеченню
<b>Поліпшення місцевого бізнес- та інвестиційного клімату</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Економічне забезпечення і підтримка інфраструктури.</li> <li>2. Поліпшення законодавства для бізнесу.</li> <li>3. Вдосконалення урядових програм і законодавства.</li> <li>4. Сприяння інвестиціям</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• реалізація програм портативних водопостачання, каналізації, санітарії та утилізації сміття;</li> <li>• реалізація програм розвитку житлового будівництва;</li> <li>• заохочення та розширення альтернативних джерел енергії;</li> <li>• пропаганда необхідності покращення законодавчої та фіскальної політики;</li> <li>• пропаганда скорочення корупції та неефективності в управлінні;</li> <li>• покращення інформаційних потоків та мереж для підвищення підзвітності;</li> <li>• ініціювання заходів щодо профілактики злочинності;</li> <li>• вдосконалення потоків інформації для поліпшення інформованості громадян</li> </ul>
<b>Заохочення нових підприємств та стартапів</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Прибутково-генеруючі проекти.</li> <li>2. Мікрофінансування проектів.</li> <li>3. Організація кооперативів</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• підтримка й фінансування «невеликих» проектів для громадських груп;</li> <li>• надання кредитів і позик для індивідуальних або колективних проектів малого бізнесу;</li> <li>• забезпечення консультацій з фінансів, бізнес-планування, маркетингу, законодавства тощо;</li> <li>• надання допомоги громадам і об'єднанням у створенні кооперативів у сільському господарстві, житловому будівництві тощо</li> </ul>
<b>Надання соціальних послуг</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Загальна освіта.</li> <li>2. Соціальне забезпечення.</li> <li>3. Охорона здоров'я.</li> <li>4. Забезпечення комунікації населення з низьким рівнем доходів та роботодавців</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ініціювання та виконання освітніх програм;</li> <li>• забезпечення розвитку бізнесу, базованого на освіті та новітніх технологіях;</li> <li>• ініціювання програм щодо оздоровленню;</li> <li>• організація професійних стандартів у галузі охорони здоров'я;</li> <li>• реалізація програм і проектів щодо дитячої праці, догляду за дітьми, літніми людьми та людьми з особливими потребами;</li> <li>• надання допомоги жінкам у доступі до програм зайнятості, часткової зайнятості, фрілансingu та самостійної зайнятості</li> </ul>
<b>Навчання та підвищення потенціалу</b>	
<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Підприємницька освіта.</li> <li>2. Професійно-технічна освіта.</li> <li>3. Розбудова інституційного потенціалу</li> </ol>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• забезпечення навчання та тренінгу для розбудови підприємництва;</li> <li>• забезпечення конкретної професійної підготовки;</li> <li>• організація форумів та семінарів для низових організацій щодо основних інституційних навичок</li> </ul>
<b>Допомога та відбудова</b>	
Допомога та відбудова	<ul style="list-style-type: none"> <li>• забезпечення екстрених послуг, зокрема надання тимчасового притулку, харчування біженців внаслідок стихійного лиха, військових дій, анексії територій, військових конфліктів;</li> <li>• підвищення рівня готовності населення до можливих стихійних лих та інших форс-мажорних ситуацій;</li> <li>• організація спільноти для реабілітації потерпілих, надання психологічної допомоги;</li> <li>• надання соціального захисту для нужденних</li> </ul>

хочення інвестицій, створення нових інформаційних мереж тощо.

Слід додати, що доступ до послуг, інфраструктури, досліджень та технологій має вирішальний вплив на рівень та структуру приватних інвестицій. Покращення інфраструктури стимулює збільшення виробництва, технологічні зміни, зміцнення ринкових зв'язків. Громадські організації відіграють активну роль у наданні послуг, функціонуванні життєво важливих промислових об'єктів, підвищенні зайнятості населення. Як йшлося вище, громадські організації за своєю природою є більш гнучкими та інноваційними у порівнянні з державними інституціями. Відповідно, їх участь у створенні соціальної інфраструктури може суттєво сприяти зростанню та розвитку місцевої економіки.

Стає цілком очевидним, що ефективне вирішення комплексу завдань, що стосуються національної безпеки України, можливе лише за умови повноцінного використання не лише державних інститутів, але й можли-

востей недержавного сектору, зокрема, інститутів громадянського суспільства.

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що поняття "економічна безпека" не є сталим. Його сутність постійно видозмінюється та збагачується, що є наслідком посилення впливу глобалізації на сучасне соціальне середовище. Прогресує кількість викликів, загроз і небезпек, перед якими постають держави та суспільства. Стає очевидною нездатність державних органів ефективно протидіяти деструктивним впливам, що в окремих випадках загрожують самому існуванню політичних систем (держав). Саме тому одним із важливих суб'єктів забезпечення економічної (на її основі — національної) безпеки сучасної держави стає громадянське суспільство, яке пропонує більш ефективні підходи щодо вирішення широкого кола соціальних проблем.

Літератури:

1. Долгопалова М.М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави / М.М. Долгопалова // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2010. — № 3. — С. 110—115.
2. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г.А. Пастернак-Таранущенко. — К.: КНЕУ, 2003. — 320 с.
3. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та інш. Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства: монографія. — Х.: ВД "Інжек", 2006. — 240 с.
4. Єрмошенко М.М. Стратегічна інформація в забезпеченні фінансової безпеки держави // Актуальні проблеми економіки. — 2005 — № 10. — С. 76—82.
5. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Монографія. — К.: НІСД. — 1997. — 144 с.
6. Про основи національної безпеки України: [З-н України № 975-IV від 19 червня 2003 року] // Стратегічна панорама. — 2003. — № 3-4. — С. 18—25.
7. Стратегія національної безпеки України: [Указ Президента України від 26 травня 2015 року] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
8. Городецький А. Питання безпеки економіки Росії / А. Городецький // Економіст 1995. — № 10. — С. 44—50.
9. Красин Ю. Гражданское общество: путь к стабильности [Текст] / Ю. Красин, А. Галкина // Диалог. — 1992. — № 3. — С. 33—39
10. Предборський В.А. Економічна безпека держави: монографія / В.А. Предборський. — К.: Кондор, 2005. — 391 с.
11. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України / М.Сунгуровський.
12. Гегель Г.Ф.В. Філософія права // Філософське насліддя. — М., 1990.
13. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Томас Гоббс // Гоббс Т. Сочинения в 2 т.; сост., ред. и авт. примеч. В.В. Соколов; пер. с лат. и англ. — Т. 2. — М., Мысль, 1991. — 731 с.
14. Гоббс Т. Філософські підстави вчення про громадянина. — М.: Харвест; АСТ, 2001.
15. Diamond L. Developing Democracy: Toward Consolidation // The Global Resurgence of Democracy. — Baltimore: The John Hopkins University Press: 1999. — P. 237. — Режим доступу: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news\\_id=111](http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=111)
16. World Bank (2009): World Bank — Civil Society Engagement: Review of Fiscal Years 2007—2009, Washington DC: World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/CSO/Resources/CivilSociety-Book2009final.pdf>
17. Union of International Association (2012): Yearbook of International Organizations, [www.yia.be](http://www.yia.be)
18. World Economic Forum (2013): The future role of civil society, Geneva: World Economic Forum, [http://www3.weforum.org/docs/WEF\\_FutureRoleCivilSociety\\_Report\\_2013.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf)

References:

1. Dolhopalova, M. M. (2010), "Aspects of the economic security of the state", *Visnyk Zaporiz'koho iurydychnoho instytutu*, vol. № 3, pp. 110—115.
  2. Pasternak-Taranuschenko, H.A. (2003), *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia* [The economic security of the state. Methodology of providing], KNEU, Kyiv, Ukraine.
  3. Heiets', V.M. Kyzym, M.O. Klebanova, T.S. and Cherniak, O.I. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhavy, rehionu, pidpriemstva* [Simulation economic security: state, region, enterprise], Inzhhek, Kharkiv, Ukraine.
  4. Yermoshenko, M.M. (2005), "Strategic information to ensure the financial security of the State", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 10, pp. 76—82.
  5. Shlemko, V.T. and Bin'ko, I.F. (1997), *The economic security of Ukraine: the nature and direction of implementation* [Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia], NISD, Kyiv, Ukraine.
  6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "About bases of national safety of Ukraine"*, *Stratehichna Panorama*, 2003, vol. 3—4, p. 18—25.
  7. Decree of the President of Ukraine (26 May 2015), "The National Security Strategy of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
  8. Gorodeckij, A. (1995), "Questions of security of Economy of Russia", *Jekonomist*, vol. 10, pp. 44—50.
  9. Krasin, Ju. (1992), "Civil society: the path to stability", *Dyaloh*, vol. 3, pp. 33—39.
  10. Predbors'kyj, V.A. (2005), *Ekonomichna bezpeka derzhavy* [The economic security of the state], Kondor, Kyiv, Ukraine.
  11. Sunhurovs'kyj, M. (2001), "The methodological approach to the formation of the national security of Ukraine", available at: [http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news\\_id=111](http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=111).
  12. Gegel', H.F.V. (1990), *Filosofija prava* [Philosophy of law], *Fylosofskoe nasledye*, Moscow, Russia.
  13. Gobbs, T. (1991), *Leviafan, ili materija, forma i vlast' gosudarstva cerkovnogo i grazhdans'kogo* [Leviathan or the matter, form and power of the state of ecclesiastical and civil], *Mysl'*, Moscow, Russia.
  14. Hobbs, T. (2001), *Filosofs'ki pidstavy vchennia pro hromadianyna* [Philosophical foundation of the doctrine of the citizen], Kharvest, Minsk, Belorussia.
  15. Diamond, L. (1999), *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
  16. World Economic Forum (2011), "Redefining the Future of Growth: the New Sustainability Champions", Geneva: World Economic Forum", available at: <http://www.weforum.org/reports/redefining-future-growth-new-sustainability-champions>
  17. Union of International Association (2012), "Yearbook of International Organizations", available at: [www.yia.be](http://www.yia.be)
  18. World Economic Forum (2013), "The future role of civil society", Geneva: World Economic Forum" available at: [http://www3.weforum.org/docs/WEF\\_FutureRoleCivilSociety\\_Report\\_2013.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf)
- Стаття надійшла до редакції 22.10.2015 р.*